

До разової спеціалізованої вченої ради у
Національному науковому центрі
«Інститут судових експертиз ім. Засл.
проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України

ВІДГУК

на дисертацію Чалого Богдана Юрійовича

**«Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних
правопорушень, пов'язаних із рейдерством»,**

**подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право», за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. В умовах тривалої економічної нестабільності Україна об'єктивно потребує формування ефективних передумов для відновлення та сталого розвитку національної економіки, зміцнення фінансової стійкості й підвищення рівня довіри з боку міжнародних інвесторів і донорських інституцій. Досягнення цих цілей безпосередньо пов'язане з належним забезпеченням гарантій захисту підприємницької діяльності та права власності, у тому числі шляхом удосконалення механізмів кримінально-правової протидії найбільш небезпечним формам економічної злочинності.

Однією з таких форм є рейдерство, яке протягом тривалого часу чинить негативний вплив не лише на діяльність окремих суб'єктів господарювання, фізичних осіб-підприємців, а й на загальний стан економічної безпеки держави. У науковій літературі обґрунтовано зазначається, що активне поширення рейдерських посягань в Україні розпочалося ще у 1990-х роках, однак, незважаючи на значний період існування цього явища, воно й дотепер зберігає системний і масштабний характер.

Суттєвим чинником ускладнення протидії рейдерству є еволюція способів його вчинення. Якщо на початкових етапах переважали відкриті силові методи

(фізичне захоплення підприємств, блокування доступу до майна чи управління), то в сучасних умовах домінують інтелектуально-юридичні технології, пов'язані з маніпулюванням правовими механізмами, використанням підроблених або викрадених документів, незаконними реєстраційними діями та втручанням у функціонування державних реєстрів. За таких умов кримінальне законодавство України не завжди своєчасно адаптується до змін у характері та структурі рейдерських посягань, що негативно позначається на ефективності їх кримінально-правової протидії. Зокрема, положення статей 205-1, 206, 206-2 Кримінального кодексу України, які покликані забезпечувати реагування на відповідні правопорушення, не повною мірою реалізують свій превентивний і охоронний потенціал.

Зазначене зумовлює потребу поглибленого теоретичного осмислення сутності рейдерства, уточнення його криміналістичної характеристики та комплексного аналізу кримінальної відповідальності за правопорушення, що охоплюються цим явищем. На цій основі актуалізується завдання вдосконалення практики протидії рейдерській злочинності, зокрема шляхом розроблення цілісних теоретичних і прикладних засад криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії.

У цьому контексті тема дисертаційного дослідження «Теоретичні та практичні основи криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством» набуває не лише актуального, а й нагального характеру. Результати такого дослідження можуть слугувати науковим підґрунтям для формування ефективних механізмів запобігання процесуальним зловживанням, вироблення єдиних підходів у правозастосовній практиці та підвищення ефективності й справедливості кримінального правосуддя в Україні.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукових планів і тематик, що також засвідчує актуальність теми дослідження здобувача.

Новизна представлених теоретичних і практичних результатів.

Дисертація Б. Ю. Чалого відзначається достатнім рівнем наукової новизни та авторської самостійності. У роботі здійснено всебічний теоретико-прикладний аналіз проблем застосування спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, із урахуванням сучасних тенденцій розвитку кримінального й кримінального процесуального законодавства, практики досудового розслідування та судового розгляду, а також здобутків криміналістичної науки й судової експертології.

Отримані результати дозволили системно узагальнити теоретичні та прикладні засади використання спеціальних знань у провадженнях зазначеної категорії, визначити характерні проблеми їх реалізації на різних стадіях досудового розслідування та обґрунтувати практично значущі напрями вдосконалення порядку залучення експертів і спеціалістів, а також процесуального використання результатів їх діяльності.

За результатами проведених наукових пошуків сформульовано низку концептуальних і науково обґрунтованих положень, серед яких:

уперше:

- обґрунтовано цілісну криміналістичну модель використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством;
- доведено, що ядро доказування у провадженнях щодо реєстраційного рейдерства становить «експертна тріада» (судово-економічна експертиза, судово-почеркознавча експертиза та технічна експертиза документів), сукупне застосування якої забезпечує встановлення економічного змісту змін у правах/активах, персоніфікацію виконавця рукописних реквізитів і визначення технології фальсифікації документів;
- визначено системоутворююче значення судової експертизи у кримінальних провадженнях щодо рейдерства та обґрунтовано концепцію триєдиного експертного забезпечення (економічного, почеркознавчого та

технічного документознавчого напрямку) як найбільш результативної моделі встановлення фактичних обставин у справах цієї категорії;

– доведено можливість розгляду зразків почерку як матеріальних об'єктів дослідження та обґрунтовано допустимість їх використання поза межами заборони самообмови, що формує підґрунтя для подолання протидії доказуванню у рейдерських провадженнях;

– визначено особливості формування наукової доктрини застосування спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, із виокремленням етапів її становлення та еволюції;

– надано характеристику сучасним підходам до розуміння ролі АРМА у рейдерських провадженнях: консультативний потенціал агентства обґрунтовано як інструмент збереження економічної цінності активів і протидії їх втраті, що доповнює доказування управлінсько-економічною складовою, зокрема у транскордонних схемах;

удосконалено:

– розуміння механізму рейдерства як цілісної, ієрархічно впорядкованої системи взаємопов'язаних криміналістично значущих елементів злочинної діяльності та чинників об'єктивної дійсності; конкретизовано його структурні компоненти й обґрунтовано, що пізнання такого механізму у правозастосовній діяльності забезпечується інтегрованим застосуванням спеціальних знань різних галузей;

– класифікацію форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо рейдерства з урахуванням співвідношення процесуальних і непроцесуальних форм, їх доказового потенціалу та функціонального призначення;

– наукові положення щодо організаційних і тактичних засад залучення спеціаліста на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством;

– підходи до техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій у провадженнях досліджуваної категорії, з акцентом на забезпечення якості первинної фіксації доказової інформації та збереження цифрових слідів;

– методичні рекомендації щодо підготовки та призначення судових експертиз у справах про рейдерство з метою підвищення узгодженості експертних досліджень, репрезентативності об'єктів і категоричності експертних висновків;

– форми процесуальної взаємодії слідчого (детектива) і спеціаліста шляхом чіткого розмежування їх функцій: слідчий здійснює процесуальне керівництво, спеціаліст забезпечує науково-технічну та методичну складову, а результативність огляду документів і цифрових носіїв залежить від їх узгодженої взаємодії;

– підхід до організації експертного забезпечення у справах про рейдерство шляхом розроблення алгоритму підготовки до призначення експертиз (визначення тактичної мети, добір об'єктів і порівняльних матеріалів, формулювання чітких запитань без підміни правової оцінки, узгодження періодів/вихідних даних між експертизами, перевірка методичної обґрунтованості);

– ідею оцінювання ревізій/аудитів у рейдерських справах: обґрунтовано, що їх результати слід розглядати як економічну модель події, а не як самодостатній доказ, і що вони підлягають процесуальній перевірці та підтвердженню іншими джерелами доказів.

дістали подальшого розвитку:

– ідея криміналізації рейдерства як інструменту протидії цьому суспільно небезпечному явищу й усунення причин і умов, що сприяють реалізації відповідних кримінально-протиправних дій;

– підхід щодо механізму рейдерських посягань як логічно вибудованої системи підготовки, вчинення та приховування злочину, яка охоплює підроблення документів, удавані/нікчемні правочини, незаконні реєстраційні дії, втручання в державні електронні реєстри та легалізацію активів;

– наукові уявлення про необхідність системного залучення економічних, криміналістичних і техніко-юридичних знань із уточненням ролі консультації спеціаліста як проміжної ланки між отриманням орієнтуючої інформації та формуванням процесуальних джерел доказів; показано, що вона визначає якість доказування через урахування слідчої ситуації, особливостей слідчої (розшукової) дії, вибору об'єкта вилучення, способів фіксації/збереження та формулювання завдань експертизи;

– положення щодо використання непроцесуальних форм спеціальних знань (ревізій, перевірок, аналітичних досліджень) як інструментів інтелектуального забезпечення доказування, що потребують подальшої процесуальної легалізації;

– підхід до розуміння судових експертиз у справах про рейдерство не лише як засобу ретроспективного встановлення фактів, а й як інструменту виявлення типових вразливостей корпоративного управління та фінансового контролю з превентивною метою;

– криміналістичні рекомендації щодо необхідності раннього залучення спеціалістів з документознавства, почеркознавства, економіки/аудиту, землевпорядкування та у сфері комп'ютерних технологій;

– теоретичні положення щодо забезпечення процесуальної стійкості доказів в умовах цифровізації кримінального провадження та зростання протидії доказуванню з боку організованих груп;

– підходи до «цифрової гігієни» як елементу тактики доказування: доведено, що ключові процесуальні ризики зумовлені помилками первинної фіксації, втратою метаданих, порушенням цілісності носіїв і ланцюга збереження; у зв'язку з цим консультації ІТ-спеціалістів обґрунтовано як обов'язковий елемент роботи з цифровими слідами та реєстрами;

– підходи до інтеграції непроцесуальних форм спеціальних знань у доказування: ревізійно-аудиторські процедури, перевірки за обліками, попередній аналіз і консультації обґрунтовано як інтелектуальне забезпечення формування

версій, визначення «точок вилучення» доказів і оптимізації часу за умови подальшої процесуальної легалізації результатів.

Наведені вище й інші положення, що були вдосконалені та дістали подальшої розробки сукупно забезпечують належний рівень новизни роботи Б. Ю. Чалого.

Наукова обґрунтованість сформульованих положень, висновків і рекомендацій. Дисертаційна робота Чалого Богдана Юрійовича «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством» вирізняється належним рівнем обґрунтованості сформульованих наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, які не викликають принципових зауважень.

Достовірність і переконливість отриманих результатів забезпечується коректним вибором і послідовним застосуванням сучасних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, адекватних об'єкту, предмету, меті й завданням наукової роботи. Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід, що поєднує положення криміналістики, кримінального процесуального права та судової експертології, завдяки чому забезпечено всебічний аналіз проблем використання спеціальних знань у провадженнях рейдерської спрямованості.

Емпіричну основу дослідження становлять матеріали кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, статистичні й аналітичні дані органів досудового розслідування, прокуратури, судів, експертних установ, а також результати узагальнення судових рішень, оприлюднених у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Автором проаналізовано 238 вироків, ухвалених за ст.ст. 115, 187, 189, 191, 205-1, 206, 206-2, 218-1, 219, 231, 355-358, 361, 362, 364-366 КК України.

Положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, логічно пов'язані між собою, належним чином аргументовані та безпосередньо впливають із результатів проведеного дослідження. Практичні рекомендації

щодо залучення спеціалістів і експертів, організації техніко-криміналістичного забезпечення та процесуального використання результатів спеціальних знань базуються на зроблених теоретичних узагальненнях і мають прикладну спрямованість.

З метою досягнення поставленої у роботі цілі здобувач обґрунтовано поєднав теоретичний аналіз із дослідженням правозастосовної практики, що свідчить про належний рівень володіння методологією наукового пізнання та здатність вирішувати складні проблеми сучасної юридичної науки. Структура дисертаційної роботи є логічно вибудованою, внутрішньо узгодженою та відповідає комплексному характеру досліджуваної проблематики.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Б. Ю. Чалого є науково обґрунтованими й переконливими, отриманими на основі системного використання наукових джерел, емпіричного матеріалу та різноманітних методів наукового дослідження. Робота становить самостійне комплексне дослідження, у межах якого запропоновано теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми, що полягає у вдосконаленні теоретичних і практичних засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому, оформлення. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу і загальних висновків, списків використаних джерел до кожного розділу і додатків.

Стосовно основного змісту дисертації, то в ньому думки автора викладаються послідовно й обґрунтовано.

У розділі 1 «Загальні питання використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством» послідовно розкрито сучасний концепт розуміння рейдерства, його криміналістичну природу та механізм учинення як об'єкт пізнання у слідчій діяльності, а також визначено поняття, сутність і форми спеціальних знань та

правові й організаційні засади їх застосування на стадії досудового розслідування. Автор обґрунтовує підхід до розуміння механізму рейдерства як внутрішньо структурованої системи взаємодії криміналістично значущих елементів злочинної діяльності, що дозволяє відтворити логіку протиправних дій, встановити причинно-наслідкові зв'язки та сформувати науково обґрунтовану криміналістичну модель посягання. Переконливо показано, що рейдерські дії, як правило, маскуються під формально законні процедури та поєднують у собі економічні, корпоративні, реєстраційні й цифрові компоненти, що істотно ускладнює їх виявлення та правову кваліфікацію.

У розділі 2 «**Окремі форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством**» досліджено можливості консультативної допомоги спеціалістів, напрями вдосконалення техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій та особливості застосування непроцесуальних форм спеціальних знань. Здобувачем акцентовано увагу на тому, що розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень потребує застосування комплексного підходу, зокрема, щодо системного залучення спеціалістів на ранніх етапах досудового розслідування. Автором обґрунтовано, що консультативна форма використання спеціальних знань, не будучи самостійним джерелом доказів, істотно впливає на вибір слідчої тактики, підготовку та проведення процесуальних дій, визначення виду й обсягу судових експертиз, а також мінімізує ризики процесуальних помилок в умовах цифровізації кримінального процесу.

У розділі 3 «**Залучення експерта до розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством**» розкрито особливості призначення та проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях зазначеної категорії. Аргументовано системоутворюючу роль експертних досліджень у встановленні фактичних обставин, відтворенні механізму рейдерського посягання, перевірці автентичності документів і визначенні економічних наслідків протиправних дій. Особливу увагу приділено судово-економічним,

почеркознавчим і технічним експертизам документів, комплексне застосування яких забезпечує повноту та об'єктивність доказування.

Загалом дисертація характеризується логічною структурою, належним рівнем наукової аргументації та вираженою практичною спрямованістю. Отримані результати мають теоретичну й прикладну цінність, сприяють розвитку криміналістичної науки та можуть бути використані у правозастосовній діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях. Результати дослідження повною мірою відображено в публікаціях у фахових наукових виданнях України, зміст і характер яких відповідають вимогам МОН України, зокрема, у 3 наукових статтях, а також у тезах 3-х доповідей, оприлюднених на міжнародній науково-практичній конференції, науково-практичному семінарі і Всеукраїнському форумі судових експертів, а саме: «Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін»: V Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 6 червня 2025 р.), «Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування»: науково-практичний семінар (м. Львів, 05 грудня 2025 р.), «Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу»: щорічна міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 10 грудня 2025 р.). Це свідчить про достатній рівень апробації результатів дослідження.

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у правозастосовній діяльності, освітньому процесі, науково-дослідній діяльності тощо. У позитивному аспекті слід відмітити, що результати дослідження впроваджені у діяльність *Національного наукового центру «Інститут судових експертиз імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (акт впровадження від 14.01.2026), Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого (акт впровадження від 16.01.2026).*

Дотримання академічної доброчесності. За результатами аналізу роботи порушень вимог академічної доброчесності не встановлено, під час використання в роботі наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів, здобувачем здійснено посилання на їх публікації. Реального або потенційного конфлікту інтересів у офіційного опонента щодо здобувача, його наукового керівника та інших членів разової спеціалізованої вченої ради немає.

Вищезазначене дозволяє позитивно оцінити розглядувану дисертаційну працю, встановити самостійність її виконання, визначити відповідний теоретико-методологічний рівень, наявність наукової новизни.

Позитивно та високо оцінюючи проведене дисертантом дослідження, необхідно звернути увагу на **наявність окремих положень, що можуть бути предметом для дискусії під час публічного захисту дисертації**, серед яких:

1. Потребує подальшого уточнення понятійний апарат, зокрема співвідношення авторського визначення спеціальних знань із суміжними категоріями «професійні знання», «експертні знання», «криміналістичні знання». У дисертації це питання загалом розкрито, однак хотілося б почути думку здобувача щодо доцільності розмежування зазначених понять з урахуванням їх процесуального статусу та доказового значення.

2. У роботі широко використано термінологію «цифрові сліди», «цифрова криміналістика», «цифрові засоби», «цифровий аудит», однак відсутня окрема систематизація цих категорій. Виділення відповідного підрозділу або узагальнювального блоку із розкриттям дефініцій кожного із цих понять могло б підвищити методологічну цілісність дослідження.

3. Емпірична база дослідження є достатньою та репрезентативною, однак у тексті дисертації не завжди чітко простежується кореляція між окремими статистичними даними та сформульованими рекомендаціями. Більш явне пов'язання емпіричних результатів із конкретними висновками могло б посилити доказову переконливість роботи.

4. Аналіз техніко-криміналістичного забезпечення розслідування

рейдерських кримінальних правопорушень переважно зосереджений на документально-цифрових об'єктах. Водночас питання використання спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій за участю осіб (допитів, одночасних допитів, пред'явлення для впізнання) висвітлено менш детально, що може стати напрямом подальших наукових розвідок.

Слід, проте, зазначити, що висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, не знижують її високого наукового рівня, подекуди носять спірний характер, обумовлені стрімким розвитком технічного прогресу, відставанням чинного законодавства від потреб правозастосовної практики.

Усе викладене вище дає підстави для такого узагальненого висновку:

1. Дисертація Чалого Богдана Юрійовича «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством» відповідає спеціальності 081 «Право», галузі знань 08 «Право».

2. Дисертаційна робота присвячена розв'язанню актуальної наукової проблеми, зумовленої необхідністю підвищення ефективності криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, в умовах ускладнення їх механізму та цифровізації доказування. Структура дисертації є логічно вибудованою, послідовною та внутрішньо узгодженою, а її зміст ґрунтується на належному рівні наукової аргументації. Оформлення роботи відповідає встановленим вимогам до кваліфікаційних наукових праць відповідного рівня. Дисертацію викладено державною мовою з дотриманням норм наукового стилю.

3. Подана до захисту робота є самостійною кваліфікаційною науковою працею, виконаною здобувачем особисто, та містить нові науково обґрунтовані результати. У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у формуванні системи наукових положень і розробленні практичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень,

пов'язаних із рейдерством, що розвиває положення криміналістичної науки, кримінального процесуального права та судової експертології.

Практичне значення одержаних наукових результатів полягає в можливості їх використання: а) у науково-дослідній діяльності – як теоретичної основи для подальших досліджень проблем криміналістичного забезпечення розслідування економічних і корпоративних злочинів; б) у нормотворчій діяльності – під час удосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства в частині регламентації використання спеціальних знань і судових експертиз; в) в освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних матеріалів і викладання дисциплін криміналістичного та кримінального процесуального спрямування; г) у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, зокрема шляхом оптимізації залучення спеціалістів і експертів та використання результатів їх діяльності.

4. За результатами вивчення роботи в ній не виявлено некоректних запозичень. Усі запозичені ідеї, результати та текстові фрагменти мають належні посилання на відповідні джерела. Дисертація оформлена відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України та подана до захисту у вигляді підготовленого рукопису.

5. Чалий Богдан Юрійович під час виконання дисертаційного дослідження продемонстрував належний рівень теоретичної підготовки, сформовані наукові компетентності, вміння застосовувати сучасні методи наукового пізнання та здатність до самостійного проведення комплексного наукового дослідження за спеціальністю 081 «Право».

6. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження відображені у наукових публікаціях здобувача, зокрема у фахових наукових виданнях України, а також у матеріалах науково-практичних конференцій і круглих столів, що підтверджує належну апробацію отриманих результатів.

7. Дисертація Чалого Богдана Юрійовича відповідає вимогам пп. 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а також вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами). Автор дисертації Чалий Богдан Юрійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Опонент:

Доцент кафедри

кримінально-правових дисциплін

інституту права та безпеки Одеського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент

Віталій СОКУРЕНКО

*Перший провідний
Одеського державного
університету внутрішніх
справ
подполковник*

Максим Кофуров

